

Györke László

Emlékmorzsák Béniről avagy a kilenc há

Amikor a beregszászi hatos számú általánosból átkerültem a Kossuth Lajos Középiskolába, a IX. B-be osztottak be, de nem tetszett a névsor, mert senkit sem ismertem. Megkértem Lovai Attilát, az igazgatóhelyetteset, ha lehet, tegyen át a H-ba, mert egy korábbi diáktársam, Szótér Jancsi nevét ott láttam. Lovai méltányolta kérésemet. Így kerültem egy osztályba Bénivel, akit korábban nem ismertem.

Egy emlékmorzsa azóta is eleven ebből a korszakból. Az orosz alapból utálta mindenki. Erre még rátett az orosz nyelv tanára, akit Dubász Parasz-kának (a diákok között: Piroska) hívtak, s aki csak úgy dobálta az egyeseket („jegyinyica”), holott ilyen osztályzat nem is létezett, mert a kettes is bukást jelentett. Ráadásul úgy tekintett a magyar diákokra, mint ellenségre. Ám egy alkalommal Béni bebizonyította, hogy Piroska igazságos is tud lenni, ha akar. Vette ugyanis a fáradságot, és az óra tananyagát bebiflázta. Piroskának kerekre tárgult a szeme, aztán vigyorba kerekedett tatáros arca, megdicsérte Bénit, és ötöst adott neki a feleletre. Több ilyen esetről nincs tudomásom.

Bénivel igen hamar összebarátkoztunk, mert vele könnyű volt szót érteni. Mint később kiderült, ez az osztálycsere igen jelentősen befolyásolta sorsom alakulását. Hiszen – bár addig is szerettem az irodalmat – amikor a továbbtanulásra gondoltam, a földrajz vagy valami más, reál tárgy jöhetett volna számításba, ezt azonban hamar elvettem, mert nem szerettem a fizikát. Két évvel az érettségi előtt – akkor nekünk tizenegy osztályt kellett ehhez járni – megnyílt az ungvári egyetemen a magyar nyelv és irodalom szak. Amikor dönteni kellett, hogy végül is hol folytassam, Bénitől is megkérdeztem, neki mi a terve. Határozottan és tömören azt válaszolta, hogy természetesen magyar szakra megy. Ezután már „célirányosan” készültünk a felvételi vizsgákra.

Igaz ugyan, hogy én csak évet jártam a négyesbe, úgy alakult, hogy munkát kínáltak, és elmentem dolgozni, esti iskolában érettségiztem aztán. Persze a kapcsolat nem szakadt meg Bénivel, hiszen összejártunk. Rendszerint Tóth Dittáéknál (sajnos kedves diáktársunk igen korán, 28 éves korában meghalt) jöttünk össze az akkori Vörös Partizán (ma Tamás Mihály) utcában.

A másik rendszeres találkozóhely Drávai Gizi néninél volt, ahol az élet mellett főmenüként az irodalom szerepelt az étlapon. Gizi néni nekem magyartanárom volt még a hatos iskolában, de nagyon szerette Bénit, őt is „kölykömnek” tekintette. Annak idején Béni vitte el Gizi néninek a *Tiszta szigorúság* című antológiát. Gizi néni általában őrjöngésben tört ki, ha valami nagyon tetszett neki. Innentől lehet datálni Beregszászban, majd Kárpátalja-szerte a Váci Mihály-kultuszt. (Később, már özvegyként járt Gizi néninél Váciné, én is itt találkoztam vele, sajnos a költővel nem sikerült.)

Gizi néni azt is vállalta, hogy felkészít bennünket az egyetemi felvételi vizsgákra. Négyen jártunk oda: Béni, Punykó Mari, Orbán Évi és én. Hárman be is kerültünk első nekifutásra, csak Orbán Évinek nem sikerült.

*

Nagyszöllősön felvételiztünk az Ungvári Egyetemre. Néhány hónapig együtt is laktunk albérletben Ungváron Bénivel és még egy beregszászi magyar sráccal, Hordonka Pityuval, aki biológiára járt. Aztán nekem sikerült kollégiumi pótágyat szerezni. Ez azt jelentette, hogy a négyszemélyes kollégiumi szobába, ahol eleve öt ágy volt, betettek még egy csóágyat, „roszkladuskát”. Pontosabban én vittem hazulról, csak megengedték, hogy azon aludjak. Nekem kellett elsőnek kelnem, hogy mire a többiek mozgolódni kezdenek, a pótágy már össze legyen rakva. Este meg addig nem fekettem le, míg mindenki nyugovóra nem tért.

Ha jól emlékszem, másodikosok voltunk (1966), amikor Béninek az az ötlete támadt, hogy indítsunk lapot, ahol saját írásainkat helyeznénk el. A publikálási lehetőségek annyira korlátozottak voltak, s az írásokat annyira árgus szemekkel vizslatták a főszerkesztők – hiszen pártlapok voltak valamennyien –, hogy reménytelennek tűnt a rendszeres publikálás. A Kárpáti Igaz Szó akkor napilap volt, de nem önálló, gyakorlatilag az ukrán Zakarpatzka Pravdának volt a tükörfordítása. Csupán egy-egy önálló cikk, vers, tematikus oldal jelent meg benne hébe-hóba.

Irodalmi önképzőkört (a Forrás Stúdió közvetlen elődje) is létrehoztunk az egyetemen, melynek természetesen Béni volt a vezetője. Már ezt sem nézték jó szemmel az egyetem „fura urai”. Hát még mikor megjelent az Együtt!

Béni idősebb testvérei, Jenci és Árpai zenészek voltak, sokat turnéztak a filharmóniai zenekarral, s ilyenkor „megszálltuk” a városközpontban lévő egy helyiségből álló „szolgálati lakásukat”, ami nem volt más, mint egy sötét lyuk, hiszen egyetlen kis ablaka a világítóudvarra nézett. Ott készültek az első Együtt számok. Írógépen, indigóval sokszorosítottuk. Jómagam is legépeltem egy-egy példányt jó párszor. A kötést maga Béni végezte, a könyvkötészetet édesapjától tanulta, aki profi szinten űzte ezt a mesterséget. A sötét lyuk ilyenkor megélenkült, fényes lett. Itt főztünk először életünkben makarónit. Fogalmunk sem volt a módszerről, így alaposan túlfőztük, puliszka lett belőle.

Béni szigorú, de igazságos kritikus volt. Ő ösztönzött arra, hogy a novella-kísérletezés mellett próbálkozzak könyvismertetéssel, sőt akár kritikával is. Így aztán vettem a bátorságot, hogy írjak Lusztig Károly akkoriban megjelent, *Hajnalra kitisztul* című kötetéről, mely elsősorban publicisztikai írásokat, riportokat tartalmazott. Ugyanis novellaszerű írásai is a publicisztika szintjén maradtak. Magyarán, hiányzott belőlük maga a szépirodalom, a katarzis. Lusztig Károly akkoriban a Kárpáti Igaz Szó egyik főszerkesztő-helyettese volt, írásait bírálni nem volt éppen taktikus megmozdulás, persze ezzel az akkori diák nem sokat törődött. Mint később kiderült, nem is tettem vele keresztbe magamnak, mert arról Balla László, a főszerkesztő gondoskodott. Bár engem nem támadott a sajtóban, mint tette azt később Bénivel, Fábrián Lacival, Fodor Gézával, Zselicki Józival, de amikor korábbi ígését – hogy felvesz a lap munkatársának – tette re kellett volna váltani, közölte, most nem tud felvenni. Majd talán később. Ez a később sose jött el. A mai napig nem tudom pontosan, miért lettem szálla

a szemében, csak sejtem. Nyilván már az is közrejátszott egy ilyen döntésben, hogy egyszerűen ahhoz a csapathoz tartoztam, melynek szellemiségét Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Béni határozta meg.

*

Még ungvári diákként gyakran összejártunk, a nihilben kellett hogy valahová tartozzon az ember. Eleinte Balla Gyula és Béni albérletében jöttünk össze – akkor még csak néhányan –, a mostani Petőfi téren (akkor még „Vozjednannya” volt). Itt tanított meg Gyula igazi lecsót készíteni. Ma is az ő receptje szerint főzöm, a családom nagy-nagy öröme. Később egyre gyakrabban fordultunk meg Kovács Vilmosnál a „proszpekten”, aki sose mondta, hogy most épp nem ér rá, vagy zavarjuk. Még az is előfordult, hogy nála aludtunk. Ittük a szavát, a magam részéről irigykedtem is egy kicsit, hogy mi mindent tud. Sokszor olyan magasröptű polémia folyt közte és Béni között, hogy csak tátottuk a szánkat.

Amikor Fodó Sándor az egyetemre került, egyáltalán nem a szokásos tanár-diák viszony alakult ki köztünk, hanem baráti. Persze a vizsga, az más volt. Arra mindenki úgy készült, mintha azon múlna az élete. Nem hozhattunk szégyent Sándorra. Az ő lakása is találkozóhely volt akkoriban.

Aztán később Béninek – már nem emlékszem pontosan, kivel – Ungváron a Minaji utcában egy régi családi (paraszt)házban volt albérlete. Ez a ház is találkozóhely volt. Ide már azok jártak, mint például Tóth Pisti, akik jóval később lettek egyetemisták. Egy alkalommal szilaj jókedve volt a társaságnak, Fodó rászólt Tóth Pistire: „Mi vagy te, tótágas?”

*

A diplomavédés is érdemel egy-két szót. Jómagam Moldovával foglalkoztam (akkor még azt hittük, a mi emberünk). Nem is volt semmi probléma. Béni Kárpátalja művelődéstörténetének egy fejezetéről írt (már akkor, ha jól emlékszem, a két háború közötti időszakkal foglalkozott). Témavezetője Vaszócsik Vera volt, akiről mindenki tudta, hogy téglá. Meg is lett az eredménye, hiszen bár Béni rengeteg eredeti forrást használt, melyek mindegyikét témavezetője sem ismerte, mégsem hagyták, hogy jeles legyen a munka. Ha jól emlékszem, a védésen folyton a szerző irredenta beállítottságát firtatták. Aztán addig csúrték-csavarták, míg négyest kapott.

*

Én az egyetem után falusi tanító lettem. Sose felejttem el, amikor megjelent az ominózus Balla-cikk, az *Elidegenedés* (vezércikként hozták le, aláírás nélkül, de mindenki tudta, kinek az „alkotása”). Beregszászban a Méhes-palota előtti újságosnál Béni vásárolt vagy tíz Kárpáti Igaz Szót. Ott helyben elolvastuk. Az, hogy támadta, a kommunizmust építő társadalom ellenségének kikiáltott Bénit, Fábiánt, Zselickit, Fodort, még csak elment volna, hiszen ez volt a „blabla”. Hanem elméletét, a támadás alapját csalásra, hamisításra építette fel: hiszen például Fábián Laci egyik versének inkriminált részletét meghamisította, s ezt bírálta eszeveszettül (halk szavú – halszavú?????).

Akkor Béni még Kovács Vilmossal a Kárpáti Kiadóban dolgozott szerkesztőként. Arra pontosan ma már nem emlékszem, hogy ezt követően, vagy pedig a

Tiszatájban megjelent (szintén Vilmostal közösen írt) tanulmány után menesztették mindkettőjüket a kiadótól. Tény, hogy ezután nem sokkal (1971 novemberében) Bénit a nyavalyái ellenére besorozták katonának. Mint utóbb kiderült, amolyan büntető intézkedés volt ez is, akárcsak Fábiánnal szemben. Engem 1972 májusában bűjtattak angyalbőrbe. A kapcsolatot katonaként is tartottuk. Később mesélte Béni, hogy Dnyepro dzerzsinszk nemcsak azért volt borzasztó, mert teljes gúzsba kötötték az itt szolgálókat, hanem a környezetszennyezés miatt is. Narancssárga, piros volt szinte állandóan az ég, a rézpor finom szemcséi ellen nem volt menekülés.

*

Amikor 1973 májusában leszereltem (én Isztrában, Moszkvától 70 kilométerre „szolgáltam”), az ungvári repülőtéren szálltam le. Fodóhoz vezetett első utam, aki először meglepődött, de mint mindig, nagy szeretettel fogadott. Kaptam tőle egy tiszta zoknit, sajnos civil ruhát nem tudott adni, így kénytelen voltam még pár órát mundérban utazni Beregszászig a vonaton. Sose felejttem el, az állomáson nemcsak Béni várt, hanem édesapja is. Jenci bácsi, persze, rögtön elsütött néhány viccet, amitől azonnal jobb kedvre derültünk.

A hetvenes éveknek ezt a szakaszát nevezhetném akár a nihil évtizedének is. Engem visszahelyeztek a haranglábi iskolába. A személyi igazolványomat még nem kaptam vissza, de ki kellett járnom, bár már nem volt tanítás. A kijárási önmagában nem okozott volna problémát, ám annak idején az államhatárhoz közeli néhány kilométeres sávot határzónának nyilvánították, ahová csak engedéllyel lehetett belépni annak, aki épp nem ott lakott. Harangláb a zónába esett, elvileg engedély kellett volna, de azt nem adtak, hiába dolgoztam ott. De hát nemhogy engedélyem nem volt, még személyim sem, csak a katonakönyvem. Ez a munkáltatót nem érdekelte, ki kellett járni, punktum. Sose felejttem el, egy ízben hazafelé jövet Mezőkaszonynál a határőrség megállította a buszt, két fegyveres jött ellenőrizni az iratokat. Persze engem kiszúrtak, mert nem volt papír. Hiába magyaráztam a kiskatonának, hogy munkából jövök, nem érdekelte, rám fogta a géppisztolyt, s kitessekelte a buszból. (Mindez 1973 júniusában!) A busz elment, engem ott tartottak, még jó, hogy bilincset nem raktak rám. Kérdezem a katonától, mit szándékoznak velem tenni. Azt mondja, majd ha jön valaki, aki ismer, akkor kiválthat. Fél óra elteltével jött egy kaszonyi ismerősöm, aki „kiváltott”, s szélnek eresztettek. Mehettem, ahová akarok, csak a határ felé nem. No, itt voltam tíz-egynéhány kilométerre Beregszásztól, de a legközelebbi busz csak másnap jött volna. Fogtam hát magam, elindultam a szomszéd faluba, Zápszonyba a vasútállomásra.

Hát ilyen „barátságos” légkör uralkodott akkoriban Kárpátalján. Béninek leszerelése után Kovács Vilmos öccse, Miklós „szerzett állást”. Miklós volt a mozi igazgatója, s mivel egy kertmozi is volt Beregszászban, Bénit mint kertész alkalmazta. Persze nem annyira a kereset miatt, mert az „bagó” volt, hanem azért, hogy ne molesztálja („csesztesse”) a hatóság. Később egy munkácsi fogyasztási szövetkezet vándorfényképésze lett. Ebből az időszakból való a mondókája: „Fotográf Benedek, házhoz menedek.” A beregszászi öreg házban – ahol nem volt vízvezeték – hívta elő a filmeket, másolta a képeket. Színes fotózással is kísérletezett, de a szűkös lehetőségek miatt akkoriban ez nagy kockázattal járt. Ebben az időszakban épített (saját két kezével) a házhoz egy

kuckószerű toldást, hogy legyen hol tartani a könyveit. Fábián Laci is ez idő tájt szerelt le, a vasgyárban helyezkedett el dekoratőrként. Szépen rajzolt, írt. Annak idején szinte állandó vendégek voltak nálam, a Görbe utcai legényszámban Béni, Laci meg Czébely Lajos.

(Egy alkalommal akkora eső esett, hogy csak gólyalábon lehetett száraz lábbal bemenni a házba, s ez alkalommal Jenci bácsi is megtisztelte kilenc négyzetméteres hajlékomat. Félcipőben volt, nem kockáztathattuk, hogy beázzon a lábbeli, felkaptam hát a hátamra az egyáltalán nem súlyos öregembert.)

*

1976 első fele már a készülődéssel telt. Béni gavallér volt, hiszen kedvenc írógépét, az Optimát nemes egyszerűséggel nekem ajándékozta. Miért is vinne magával Magyarországra Kárpátaljáról egy magyar írógépet? – mondta. (Én aztán 1989-ben hasonló meggondolásból ugyanazt a gépet Horváth Gyulának ajándékoztam, aki csetfalvi születésű sorstárs volt: alattam járt egy évvel az egyetemen, verseket is írt, de nem tartozott az „elithez”. Együtt katonáskodtunk, majd ő Mezőkaszonyban tanított, oda is nősült.)

Az udvaron szinte állandóan égett a tűz: heteken át égette a szemétté vált papírokat. Volt ebben valami szimbolikus, s ettől kicsit elszomorodtunk mindannyian, akik így vagy úgy részt vettünk a készülődésben.

Biciklivel hazai tájakon

Béni rajongásig szerette a természetet, a hazai tájat. Számtalan alkalommal pattantunk biciklire, s elindultunk csak azért, hogy szabadabban érezzük magunkat. Jobbára Nagyberég felé vettük az utunkat, s Kígyóst elhagyva, amikor felértünk a beregi dombra, Béni megállt: „Táj, ez táj” – mondta. Balra terült el a Szernye-mocsár, tiszta időben el lehetett látni Gátig, Munkácsig. (Sőt, később a „tésztagyárat” is lehetett látni, amely Munkács alatt épült. Radar vagy lokátor volt, csak a néppel próbálták elhítenni, hogy hatalmas monstrum „makarónigyár”. A Szovjetunió széthullása előtt a népharag miatt nem is fejezték be a hadi objektumot.) Jobbra dimbes-dombos volt a táj, erdő, szántó, szőlő, rét váltotta egymást. Hosszú dombon vezetett az út kilométereken át, míg elértük Nagybereget. Ha továbbmentünk, Beregen túl néhány kilométerre újabb szép erdő csábított barangolásra, gombázásra. Ennek a határában volt a beregi mesterséges horgásztó, egyik kedvenc kirándulóhelyünk. Lehetett fürödni, az erdő szélén tüzet raktunk, süttöttünk-főztünk. Itt készítettem bográcsban életem első és eddigi legjobb gombapaprikását. Ha továbbmentünk egyenesen kelet felé, akkor Alsó- és Felsőremetén át juthattunk el Komlósra, Szilcére, Dolhára. Ha balra letérünk, akkor Beregújfaluban, szülőfalumban kötöttünk ki. Emlékszem, egyszer Dolhára is elbicikliztünk, ahol lefényképeztük a Rákóczi-szabadságharc dolhai csatájának emlékművét, melyet a hálás ruszinok állítottak a kuruc hősök emlékére. Próbáltunk utánajárni, hol zajlott vajon a csata.

Mindenhová biciklin mentünk kisebb-nagyobb csoportokban, hárman-négyen. Két nagyobb túra is elevenen él bennem: az egyiket még 1966 nyarán

tettük hármásban: Szabolcs bátyámmal, Bénivel. A kerékpárok közönséges hétköznapi, jobbára ócska szovjet bringák voltak. Béninek volt egy kétszemélyes sátra olyan műanyagból, mely alatt a hegyekben a nyár közepén is meg lehetett fagyni. Első hálóhelyünk a Beregszásztól 63 kilométerre lévő Huszt alatt volt a Tisza-parton. A kavicsos parton állítottuk fel a sátrat. Tűzrakáshoz a fát a Tiszából fogtuk ki. Büszkék voltunk rá, hogy vizes fával is tudunk tüzet rakni. Ez aztán elbizakodottá tett bennünket. Másnap Ökörmező közelében esteledett ránk. A Nagyg völgye ott már ugyancsak szűk: a folyó és az út mellett csak ritkán akadt egy-egy veteményesnek, kaszálónak, rétnek való lapos hely. Megdézsmáltunk egy krumpliföldet (összefutott a nyál a szánkban: milyen jól fogunk mi ebből csemegézni). Aztán jött a meglepetés: a száraz fenyőgallyak egy pillanat alatt ellobbantak, a vastagabb ágak viszont ettől nem voltak hajlandóak tüzet fogni. Amíg tartott a gyufánk, addig próbálkoztunk – hiába. Szégyenszemre az erdő szélén nem tudtunk tüzet rakni. Már azt hittük, éhen kell lefeküdnünk, mikor Béni elővett a tarisznyájából egy szelet vajjas kenyeret. Azt elosztotta, így bírtuk ki pitymallatig. Fel is keltünk nyomban, ahogy világosodott, mert olyan kutya hideg volt a sátorban, hogy gyakorlatilag nem aludtunk semmit. Összekaptuk hát magunk, s elindultunk Ökörmező felé. Az első emelkedő előtt Béni újabb meglepetéssel szolgált: elővett egy „csekuskát” (negyedliteres vodkásüveg), azt meghúztuk, aztán „lóra” pattantunk. Akkoriban nem szerettem a vodkát, de ez annyira jólesett, átmelegített, erőt adott. Kellott is az erő, hisz úgy tűnt, mintha mindig dombnak felfelé mennénk. Pedig akkor még nem is sejtettük, mekkora út vár ránk aznap. A következő pihenőnél ugyanis kiderült, hogy Béni elfelejtette magával hozni a gyógyszerét (vagy elfogyott, már nem emlékszem), amit aznap kellett volna bevennie. Azt nem tudom, mire szedte, de nem volt mit tenni, tudomásul vettük, hogy aznap 130 kilométer tekerés vár ránk. Mit mondjak, Munkács és Beregszász között már sokszor leszálltunk s gyalogoltunk egy kicsit, mert már nem bírta a fenekünk a bicikliülést.

Egy másik biciklitúra is emlékezetes. Akkor is hárman mentünk, a harmadik ezúttal Sari Jóska volt Viskről. Az útvonal Volócig ugyanaz volt, mint a korábbi alkalommal. Volt nálunk egy térkép, mely nem is az volt, hisz nem „karta” (térkép) volt ráírva, hanem „szhema” (séma). Úgy tűnik, ez az ellenség megtévesztésére készült, ugyanis szerepelt rajta egy országút Volóc és Munkács között. Gondoltuk, miért mennénk egy nagyobb kört Alsóvereckén, Polenán keresztül, hisz így megspórolhatunk jó pár kilométert. Elindultunk hát a térkép szerint. Alig tettünk meg 6-7 kilométert a Latorca (legalábbis akkor még azt hittük, később néztem utána, hogy az a folyó valójában a Vecse volt) völgyében, az út egy rozoga hídon vezetett át a folyón. Ez már kicsit gyanús volt, de a nyomokból ítélve használták ezt az utat. Mentünk hát tovább. A következő híd már meg sem volt, csak a helye. Nagy teherautók azonban áthajtottak a túlpartra, hisz a folyó nem volt mély, mi magunk is átgázoltunk rajta. Egyszer, kétszer, aztán még vagy hússzor. (Erről is van képünk.) „Ismerd meg hazádat!” – mondogatta Béni, meg hogy „Íme, a köztársasági rendeltetésű országút.” Kétségtelen, ha nem így történik, szegényebbek lettünk volna egy (kellemesnek éppen nem mondható) élménnyel.

Azt a következtetést vontuk le, hogy egy háború előtti térkép alapján készült a „szhema”, amikor az út még valóban járható volt, s hidak íveltek át a Vecsén. Azóta nem jártam arra...